

М. В. Коваль

Бабин Яр

БАБИН Яр – мережа глибоких ярів на північно-західній околиці довоєнного Києва довжиною 2,5 км, оточена з одного боку пустирем і урочищем, з іншого – кладовищем (засипані в 50-і роки). 1933 тут потай ховали померлих від голоду; є відомості, що в 30-і роки – також жертв чекістських розстрілів.

29–30 вересня 1941 в Б. Я. нім. окупанти розстріляли (за даними Надзв. держ. комісії із встановлення і розслідування злочинів нім.-фашист. загарбників) понад 56 тис. жит. Києва євр. національності. (На Нюрнберзькому процесі та на процесі Ейхмана називалася цифра 33 771, взята з офіційних нацистських документів, але дослідники вважають її вочевидь заниженою.) Розстріли проводилися в рамках реалізації расист. юдофоб. програми нацист. партії – «остаточного вирішення єврейського питання» («енделезунг»). Приводом для мас. мордування київ. євреїв стали вибухи й пожежі в центрі міста від 24 вересня, вчинені рад. диверсантами. Нацисти звинуватили в них євреїв і оголосили наказ про мас. відправлення євреїв з міста задля їхнього захисту від населення, яке нібито вимагало «покарання». Офіційно було оголошено про «переселення» євреїв, і в оперативному донесенні Айнзацгрупи «Ц» від 7 жовтня 1941 говорилося: «Те, що фактично вони були ліквідовані, навряд чи стало відомо». Розстріли тривали й далі. За час окупації розстріляно і знищено в фашист. душогубках понад 100 тис. громадян євр., укр., рос., циган. та ін. національностей (серед них моряки Дніпров. військ. флотилії, в'язні Сирец. підпілля, учасники укр. нац. підпілля, зокрема поетеса *Теліга Олена*). У розправах нацисти використовували колаборантів з числа українців. Однак відомі численні факти врятування киянами представників євр. національності. Понад півсотні рятівників удостоєні почесного звання «Праведники Бабиного Яру». Перед тим, як залишити Київ, німці, щоб замести сліди злочинів, викопували, спалювали й роздроблювали кістки жертв розстрілів. Наприкінці вересня 1943 команда в'язнів (387 осіб), зайнята на цих роботах, вчинила мас. втечу, але врятувалося тільки 14 осіб.

Хоч трагедія Б. Я. стала широко відомою зразу після визволення Києва від окупантів, у 50–60-і роки рад. режим намагався якщо не приховати, то завуалювати її характер, інтерпретуючи це в контексті своєї боротьби з сіонізмом та укр. бурж. націоналізмом. Ті, хто

хотів привернути увагу громадськості до цієї трагедії та вимагав належного ставлення держави до неї, зазнавали політ. переслідувань, як це сталося з учасниками першого масового (несанкціонованого) мітингу в Б. Я. 29 вересня 1966 з нагоди 25-ї річниці трагедії, на якому з осудом офіційного антисемітизму виступили *В. Некрасов*, [Б. Антоненко-Давидович](#), [І. Дзюба](#). Пізніше, з огляду на протести в світі й у СРСР, у Б. Я. влада поставила пам'ятник, який громадськість сприйняла як неадекватний події. Ситуація змінилася лише в часи «перебудови». У незалежній Україні Б. Я. став місцем ушанування жертв нацист. терору. 1991 у Б. Я. відбувся мітинг в пам'ять 50-річчя від дня загибелі укр. націоналістів, а наступ. року встановлено пропам'ят. хрест на пошану сотень укр. патріотів, розстріляних у Бабиному Яру. Пам'ять про трагедію в Б. Я. увічнена в однойменних докум. повісті А. Кузнецова, симфонії Д. Клебанова й кантаті Є. Станковича, числен. поезіях багатьох укр. і рос. поетів, докум. кінофільмах тощо.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Эренбург И. Бабий Яр // Новый мир. 1945. № 1;
2. Евтушенко Е. Бабий Яр // Лит. газета. 1961, 19 сент.;
3. Кузнецов А. Бабий Яр. Роман. 1966 (рос. і англ. мовами); Дзюба І. У 25-ті роковини розстрілів у Бабиному Яру // Укр. слово. 1967. Ч. 1348;
4. Добрянський М. Бабин Яр // Укр. самостійник. 1968. Ч. 136;
5. Мейман Н. Монумент у Бабьего Яра // Континент. 1978. № 15;
6. Левитас Ф., Шимановский М. Бабий Яр. Страницы трагедии. К., 1991;
7. Уничтожение евреев СССР в годы немецкой оккупации 1941– 1944: Сб. док. и мат. Иерусалим, 1991;
8. Спектор Ш., Кипнис М. Бабий Яр. Иерусалим, 1991;
9. Черная книга. К., 1991;
10. Трагедія Бабиного Яру. К., 1991;
11. Дзюба І. Післяслово до публікації виступу у Бабиному Яру 29 вересня 1966 року // Єгупець. 1995. № 1;
12. Левітас Ф. Євреї України в роки Другої світової війни. К., 1997;
13. Відлуння Бабиного Яру. Поетична антологія. Вид. 2. К., 2001;

14. Малаков Д. Молитви та міфи. У Бабиному Яру лежать не лише євреї // ДТ. 2003, 20 верес.

Бібліографічний опис:

Бабин Яр / М. В. Коваль // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-38561>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).